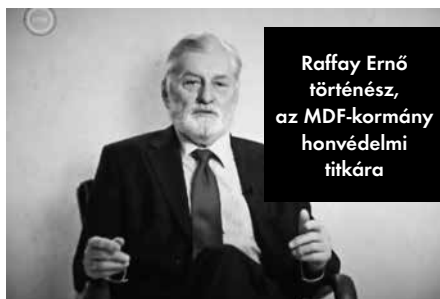

„Bye-bye, Szása!”

Kálomista László Kivonulás című, 2020-ban rendezett dokumentumfilmjét, amelyet forgatókönyvíróként is ő jegyzett, az események harmincadik évfordulójára emlékezve, ez év júniusában vetítette a Duna Televízió. A film a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának időszakát dolgozza fel, különös tekintettel az izgalmakban bővelkedő, 1988–1991-ig tartó szakaszra. Eközben fény derül azokra a jogi trükkökre is, amelyeket a szovjetek alkalmaztak, hogy az ideiglenesnek mondott tartózkodásukat indokolják. A film a rendszerváltozás és a végleges kivonulás körülményeit szakértők megszólalásai révén és archív felvételek felhasználásával tekinti át. Ennek írott változatából adunk most közre nagyobb részleteket.

KIVONULÁS

Narrátor: „1944. szeptember 23-án lépett a szovjet Vörös Hadsereg Magyarország területére. A második világháború még közel hat hónapig tombolt az országban. A szovjetek hosszú ostrom után, 1945. február 13-án vették be Budapestet, és április 4-én foglalták el teljesen Magyarországot. A Harmadik Birodalom bukása után egyértelművé vált, hogy az ország a szovjet megszállási övezetbe került. Eleinte, a nyugati hatalmak nyomására, nem vezettek be kommunista diktatúrát. Viszont minden eszközzel a kezdetben alacsony támogatású Magyar Kommunista Pártot támogatták. 1945. november 4-én a nemzetgyűlési választáson fölüeny győzelmet aratott a Független Kisgazdapárt, de itt már szovjet nyomásra be kellett venni a kommunista pártot is a kormányzásba. Majd az 1947-ben lezajlott kékcédulás választással minden akadály elgördült Rákosi Mátyás útjából, hogy szovjet-ország támogatással hazánkban is egy sztálinista diktatúra kiépítésébe kezdjen, és hosszú időre megágyazzon a szovjet hadsereg magyarországi jelenlétéhez.”

Raffay Ernő (dr. Raffay Ernő történész, az MDF kormány honvédelmi titkára): – 1955. május 15-én aláírták az osztrák államszerződést; először Ausztria területeit is megszállta a szovjet, ott is majdnem kommunizmus lett. A szerződés értelmében Magyarország területén csak amiatt maradhettek mérsékelt számú alakulatok, hogy biztosítani tudják az Ausztriában állomásozó szovjet alakulatok utánpótlási vo-

nalait. Amikor aztán Ausztriából kivonultak a szovjet csapatok, akkor a diplomaták „ügyes” manőverezésbe kezdtek: előtte egy nappal, 1955. május 14-én a szovjet államvezetés és a csatlósok aláírták a Varsói Szerződés megalakulásáról szóló nemzetközi egyezményt, és ennek keretén belül maradtak itt a szovjet csapatok. Majd pedig az '56-os forradalom leverésére jött be a több százezer szovjet katona...

Kónya Imre (dr. Kónya Imre, a Független Jogász Fórum egyik alapítója, az MDF első frakcióvezetője): – '56 után az egész Kádár-rendszer a szovjet csapatoknak köszönhette a létét. 1956-ban győzött ugyan a forradalom néhány napra, de aztán húsz hadosztály özönlötte el az országot, visszahozva a nyakunkra a kommunista rendszert, amelyet a magyar nép elsöpört. Azt soha ne felejtjük el, hogy milyen iszonyatos terrort és megtorlást követően konszolidálódott a Kádár-rendszer! Végül hallgatólagos kompromisszum született: a hatalom kvázi azt mondta az embereknek, hogy élhetnek egy kicsit jobban, sőt, a magánszférában még meg is engedünk bizonyos szabadságokat, nem kényszerítünk arra, hogy politizálj mellettünk, cserébe viszont nem szólhatsz bele, a hatalmat mi gyakoroljuk. Más kérdés, hogy amikor már omladozni kezdett a rendszer, akkor biztosítéknak jól jött, hogy itt volt a szovjet hadsereg, amiről az ellenzék sem feledkezhetett meg, természetesen.

Szerencsés Károly (dr. Szerencsés Károly történész): – Az '56-os tapasztalat mély nyo-

mokat hagyott mindenkiben: az MDF-ben, az SZDSZ-ben, a Fideszben. Vagyis, hogy csinján kell bánni a dolgokkal, '88-'89 elején az emberekben ott volt a félelem, hogy az oroszok mégsem mennek ki! Hogy itt maradnak. Hogy úgy mennek ki, hogy maradnak. Hiszen ezt már eljátszották párszor.

Narrátor: „1985-ben enyhülni kezdett a hidegháborús helyzet, megkezdődtek az USA és a Szovjetunió közötti tárgyalások a haderősök csökkentéséről. Egy évvel később maga Mihail Gorbacsov mutatta be a Szovjetunió fegyverzetcsökkentéssel kapcsolatos terveit, majd ugyanebben az évben a keleti blokk országainak egy tanácskozásán eldöntötték, hogy a következő két évben százötvenezer fővel és 1990-ig bezárólag mintegy negyedével csökkentik haderejük létszámát.”

Kónya Imre: – 1988-ban Gorbacsov egyértelműen tudomására adta többek között a magyar vezetőknek is, hogy igazándiból már nem számíthatnak a szovjet segítségre. Mert ugye a Brezsnjev-doktrína volt, aminek jegyében még Csehszlovákiában is beavatkoztak, és a Jaruzelski-féle lengyel puccs is valójában a szovjet fenyegetés hátterében történt meg. Ez Gorbacsovval megszűnt, és óriási változásnak számított, hogy ezek a kommunista vezetők már nem támaszkodhattak a Szovjetunió katonai erejére.

Szerencsés Károly: – Ekkor a világosabban látó MSZMP-vezetők is rájöttek arra, hogy a Szovjetunióknak már nincs ereje politikailag

1945: frontvonalban a főváros,
a szovjet megszállás kezdete

Az osztrák
államszerződés
aláírása

Rákosi Mátyás
a kékcédulás
választás idején

'56-os
utcarészlet

vagy akár katonailag szembeszállni az Egyesült Államok terveivel. Itt Ronald Reagan nevét kell hangsúlyozni, a csillagháborús projektet, mert Reagannek olyan kommunikációja volt, hogy nekik elhitték Moszkvában: tényleg képes erre és tényleg kiadhatja a parancsot.

Narrátor: „1988 májusában Kádár János a romló egészségi állapota miatt felmentik párttitkári tisztségéből, és az MSZMP reformer szárnya veszi át a párt és így az ország irányítását. 1988. november 24-én alakult meg Németh Miklós kormánya. A tovább működtetett egypártrendszer mellett számos, a többpártrendszer felé történő elmozdulás volt tapasztalható, ami hozzájárult a vértelen magyarországi rendszerváltáshoz. Ám ez idő tájt még mindig nagyszámú szovjet haderő állomásozott az országban.”

Szerencsés Károly: – Ebben a helyzetben, mintegy politikai tőkét kovácsolandó, a Németh Miklós vezette kormány kezdeményezi a tárgyalásokat a teljes kivonulásról. Végül meg is kötik ezt az egyezményt márciusban, már 1990-ben, abban a hiszemben, hogy ez majd az ellenzék vitorlájából eltávolítja a szelet. Azt hiszem, valamennyire ez sikeredett is.

Raffay Ernő: – Egyértelmű volt, hogy Magyarország függetlenségét csak úgy lehet megteremteni, ha a szovjet csapatok kivonulnak. Na de hogy lehet a szovjet csapatokat kivonultatni, amikor csak azt tudtuk, hogy sok szovjet katona van Magyarországon. Emlékszem, amikor Gorbacsov bejelentette

az ENSZ-ben, hogy az Amerikával való katonai-biztonságpolitikai bizalom megalapozása céljából csökkenteni fogja a közép-európai és délkelet-európai szovjet csapatok létszámát ötvenezer fővel, háromszáz vagy négyszáz harckocsival, akkor minthogyha a konnektorba nyúltunk volna, úgy fölvilványozódtunk!

Kónya Imre: – Összeomlóban volt a rendszer, ezt '88-ban már ők is világosan látták. Sokkal jobban, mint mi! Tehát valamit csinálni kell. De úgy szerették volna csinálni, hogy ők azért még egy szabad választáson, vagy akár egy fél szabad választáson is ott legyenek, ők kormányozzanak, és minél több megmaradjon nekik...

Szerencsés Károly: – Már a hatvanas évektől arra törekedtek, hogy ne legyen nagyon látványos a jelenlétük. Legalábbis a civil életben. A városokban ne mászkáljanak, ne lássa a magyar társadalom, hogy itt mászkálnak a megszállók, inkább a laktanyáikba vonuljanak vissza. Ezek zárt laktanyák voltak, igyekeztek ezekbe szeparálódni és úgy intézni a dolgokat, hogy az oroszok jelenléte ne tűnjön föl, és főleg ne tűnjön elnyomásnak. Ettől persze a társadalom döntő többsége tudta, hogy Magyarországon megszállás van, és azért van szocializmus, azért van Kádár, és azért nem utazhatunk, és azért nincsenek politikai jogaink, mert itt vannak ezek a megszállók. Különösképpen is 1956 óta, a forradalom leverése óta. Nagyon fontos tapasztalat volt az a magyar nemzetnek, hogy megpróbáltuk. Megpróbáltuk szavazócédulával

'45-ben is, '47-ben is, mindent megtettünk. És utána megpróbáltuk fegyverrel, vérrel, és nem ment. Tehát a lakosság tudomásul vette, hogy itt vannak... De mindaddig, amíg nem jelent meg az ellenzéki kerekasztal, tehát egy valódi politikai ellenerő, addig úgy képelték az addigi vezetők, hogy ők fűjják a passzátselet. Utána már csak futottak az események után. Mert megjelent egy igazi politikai erő az ellenzéki kerekasztalon, ami ellensúlyt képezett... '89-ben már nyilvánvaló, hogy többpártrendszerű lesz a társadalom. Ezt már az MSZMP is elismeri, már '56 átértékelődik, ám a tárgyalások folytatása mégiscsak ennek a kormánynak a feladata volt. Horn Gyula volt a külügyminiszter, azt kell mondjam, hogy ők talán jobban is megértették egymást, és talán volt egy ilyen hátsó szándék is, hogy segítünk neked, Gyula, s a későbbiekben akár ebből politikai tőkét is kovácsolhatsz. Ezt aztán más esetekben is megpróbálták: például ki nyitotta meg a határt? Ki vágta el a vasfüggönyt? Tudjuk, több jelölt is van, maga Horn Gyula, aztán Németh Miklós, aztán Habsburg Ottó, aztán Pozsgay Imre... A lényeg az, hogy elvágják.

Raffay Ernő: – '89-ben, tehát a 1990. március 10-én aláírt csapatkivonási egyezményt megelőzően, volt már részleges csapatkivonás Magyarországon. A Szovjetunió csatlós államaiban – NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország – majdnem egymillió aktív harcoló alakulathoz tartozó katona volt jelen. Tehát Gorbacsovnak az a világtörténelmi jelentőségű,

ötvenezer fős bejelentése egyhuzsada volt ennek a hatalmas erőnek. Nem olyan nagy erő, de mégis bizalmat ébresztett az amerikaiakban.

Szerencsés Károly: – Főképpen Közép-Európa népei között, lengyeleknél, magyaroknál, cseheknél, de egyes népeknél a Szovjetunió belül is – lettek, litvánok, észtek – megérett az a pillanat, hogy ezek a népek határozottan kimondják: elégük lett abból a birodalomból, amelynek „ölelő karjai” közt vannak, és elégük lett abból a politikai rendszerből is, nevezük ezt most az egyszerűség kedvéért szocializmusnak, amelyet hozzájuk exportáltak. 1989. március 15-én már elhangzott a követelés – még a televízió előtt is felolvasták –, a tizenkét pont, és ennek fontos eleme volt a szovjet csapatok kivonása.

Raffay Ernő: – 1989. március 15-én, Szegeден mondták ki először Magyarországon ellenzéki politikusok ezt, nem Budapesten. MDF-esek megbeszéltük, s én elmondtam: legfőbb kívánságunk az, hogy a szovjet csapatokat vonják ki, és teremdjék meg Magyarország katonai függetlensége, mert a katonai függetlenség nélkülözhetetlen előfeltétele a politikai függetlenségnek. Na, most ezután jött 1989-ben Nagy Imre temetése, június 16-a, amikor viszont Orbán Viktor azt a hatalmas beszédét elmondta. Óriási nemzetközi jelentőséggel bírt, akkor ott teljes népi egység mondta ki Orbán Viktor szájával, hogy „szovjet csapatok, ki-fele!”. Nagyközönség előtt, amit közvetített a televízió, és az egész ország látta-hallotta, hogy a Hősök terén egy fiatal, addig ismeretlen politikus szájából hangozott el mindez.

Filmrészlet, Orbán Viktor szavaival: „Polgártársak! Ma, 33 évvel a magyar forradalom, és 31 évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az '56-os forradalmárok véres harcukban, ha csak néhány

napra is, de megszerezték a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy aláesse magát a szabad választásoknak, ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.”

Raffay Ernő: Az 1990-es év elején egyszer éjjel fél 1-re magához kéretett Antall József. Nem tudtam elképzelni, miről van szó, ő pedig azt mondta nekem, hogy „a kormányomnak két biztos tagja van, Jeszenszky Géza lesz a külügyminiszter, te pedig, ha vállalod, a honvédelmi miniszter”. Vállaltam. És attól kezdve már tudatosan dolgoztam, ma úgy mondanám, hogy titokban, de nyilván minden érdekelt fél tudott róla. Tisztekkel, főleg magasabb rangú tisztekkel, két tábornokkal és ezredesekkel hosszan, órákon keresztül beszélgettünk, hogy valamennyire képbe kerüljek a dologról. A következő forduló még a kormányalakítást megelőzően következett, 1990 március első hetében. Este későn valamikor csörgött a telefonom, Antall József hívott, hogy másnap, öltöny, nyakkendő, találkozzunk a Parlament előtt kora reggel, mert Németh Miklós miniszterelnök összehívta az ellenzéki pártokat: fontos bejelentést szeretne tenni. Antall azt mondta, ő nem tudja, hogy miről van szó. Bementünk hát, leültünk: SZDSZ, Fidesz, Kiszgazdák, KDNP, még a nagyobb civil szervezetektől is ott volt egy-két ember. Jött a miniszterelnök, és bejelentette – bombaként robbant, óriási örömhír volt –, hogy a kormány, Németh Miklós kormánya néhány nappal később Moszkvában aláírja a szovjet csapatok végleges kivonulásáról szóló szovjet–magyar, tehát bilaterális, kétoldalú egyezményt.

Filmrészlet, Németh Miklós szavaival: „A kormány, a közvélemény és a parlament támogatását élvezve, aktívan szorgalmazza a Magyarországon állomásozó teljes csapatok kivonását.”

Raffay Ernő: – Ez 1990 március elején történt, és március 25-én már választások következtek, tehát a választási kampány kellős közepén. És az SZDSZ-ből, a Fideszből meg az MDF-ből egy-egy ember, hárman mentünk ki Moszkvába mint ellenzéki megfigyelők. Díszvacsorát is rendeztek, s mi ott álltunk öltönyben, nyakkendőben mint nemzeti egységet képviselő ellenzékiek. Sevardnadze, aki akkor a Szovjetunió külügyminisztere volt, vörösborral a kezében odajött hozzánk. Azt mondta tegeződve: „Na, ti vagytok az ellenzékiek? Akkor hozok nektek egy kis grúz vörösbort.” És azt mondta nekünk, hogy „na, akkor most mondjátok meg, ti hogyan akarjátok a szovjet csapatkivonást, két lehetőség van: azonnal megkezdjük vagy pedig valamikor ebben az évben kezdjük”. Kósa meg én azt mondtuk, hogy lehetőleg azonnal kezdjük meg... Ez a magyar történelem egyik legveszélyesebb pontja volt akkor. Ha azt nézzük, hogy az Úristen úgy rendezte, hogy békés rendszerváltás ment, és nem nagyhatalmi leszámolás a Szovjetunió, tehát a NATO és a Varsói Szerződés és a csatlós államok között, akkor azt lehet mondani, hogy ezt megúsza Magyarország, és jöhetett a rendszerváltás.

Kónya Imre: – Mind a szovjet csapatok kivonása, mind a Varsói Szerződés megszüntetése közepette muszáj volt figyelemmel lenni a szovjet, illetőleg az orosz érzékenységre is. Tehát nem lehetett azt gondolni, hogy mi most, egyik pillanatról a másikra, áttesszük Nyugatra az országot, és ezt az oroszok nyugodtan nézik. Ugyanakkor meg kellett tenni bizonyos határozott lépéseket is, hogy azzal segítsük elő a

Brezsnyev és Kádár a hidegháború idején

Légvédelmi rakétás egység

Az atomrakéták támadási célpontjai

Az atomrobbanófejet szállító szovjet helikopter

A vegyvédelmi alakulat gyakorlata a sugárszennyezés semlegesítésére

Szovjetunióban megindult változásokat, tehát a Gorbacsov-féle változásokat is.

Filmrészlet, Horn Gyula szavaival: „Én mindenekelőtt azt tartom fontosnak, hogy olyan egyezményeket kössünk, és részben ezeket már létre is hoztuk, olyan feltételeket teremtünk, amelyek megakadályozzák azt, hogy bármi történjék a Szovjetunióban – remélhetőleg nem következik be egy visszarendeződés –, akkor is megmaradjon Magyarország függetlennek, szuverénnek.”

Kónya Imre: – Én valóban úgy fogtam fel az egész rendszerváltozást, hogy a fene tudja, hogy mi lesz a Szovjetunióban. Mint ahogy később be is következett a puccs. Hajszálon múlt, hogy nem történt visszarendeződés. Úgy gondoltam, ha esetleg lenne ott egy robbanás, visszarendeződés, jobb, ha mi minél távolabb vagyunk az epicentrumtól.

Raffay Ernő: – Amikor 1991-ben megtörtént a puccs Moszkvában – sosem felejttem el, augusztus 20-a volt –, és a hírek szerint úgy látszott, hogy Moszkvában fölülkerekednek a balos politikusok, illetve tábornokok, Antall-lal és a honvédelmi miniszterrel hárman tanácskoztunk, és az volt a döntés, hogy a Magyar Honvédség alakulatai közül azokat a hadra fogható alakulatokat, ahol komoly fegyverzet volt jelen, olyan helyzetbe emeljék: hogyha Magyarországon a szovjet csapatok bármiféle ellenállást tanúsítanak, tehát megtagadják a kivonulási parancsot a saját vezérkaruk számára, akkor körbe vesszük őket, és megpróbáljuk a magunk jóval kevesebb és szerényebb katonai eszközével – hát, hogy mondjam csak, udvariasan – rávenni őket arra, hogy a nemzetközi egyezményt, amit akkor már Moszkvában aláírtak, betartsák.

Kónya Imre: – Folyamatosan fenyegetődtek, hogy mégsem vonulnak ki, amennyiben nem teljesítjük a követeléseket. Ezek a követelések alapján anyagi követelések voltak

annak fejében, hogy úgymond laktanyákat hagytak itt, tehát ezekért szerettek volna kártérítést kapni.

Szerencsés Károly: – Kérdések sora vetődött fel. Hogyan fogják ezt elszámolni? Hogyan fogunk ebből kijönni mi, magyarok, és hogy fog kijönni a Szovjetunió? Ne feledjük el, hogy az oroszoknak egymilliónál több katonát kellett kivonni ebből a térségből, ha belegondolunk, egymillió embert kellett hirtelen elhelyezni!

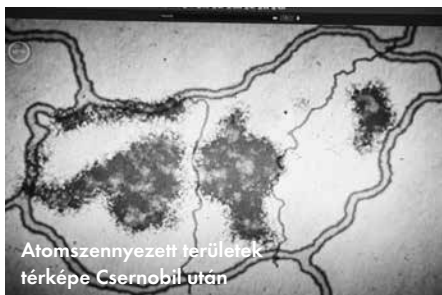
Raffay Ernő: – Tessék elképzelni, hogy a déli hadseregcsoportból kivontak hatvanöt-ezer katonát, és konkrét hírszerzői meg diplomáciai információkat kaptunk arra nézve, hogy a Szovjetunióban nem volt elég lakás, nem volt elhelyezési lehetőség. Azok a szovjet tisztiek, akik, mondjuk, Sármelléken, két-három szobás, magyar cég által viszonylag a kor színvonalán álló, úgynevezett öröklakásban laktak, Ukrajnában meg Oroszországban – minél északabbra, annál rosszabb volt a helyzet – sátoztáborokban lettek elhelyezve.

Szerencsés Károly: – Az Antall-kormányra maradt a dolgok nehezebbik része, tehát ennek a megállapodásnak a részletei, a részletmegállapodások kidolgozása, hogy mikor, mennyi, hogyan...

Raffay Ernő: – A kormány tárgyalásokat kezdett a szovjet csapatkivonással kapcsolatban arról, hogy most akkor ki kinek, mennyivel tartozik. A szovjetek azt mondták, hogy ők egyrészt megvédték Magyarországot az imperialistáktól, ez nekik tömérdek pénzbe került. Ez a pénz nekik utólag kell. Továbbá a szovjet csapatok rendkívül sok építményt, épületet építettek, lakásokat, amelyeket majd a magyar elvtársak és elvtársnők és a magyar lakosság használni tud. Nekik ez is nagyon sok pénzükbe került. Arra, hogy ezeket a lakásokat a nem tudom, hányas számú állami építőipari vállalatunk építette, most nem akarok kitérni.

Kónya Imre: – Antall mesélte, hogy nem voltak éppen könnyű percek, amikor a szobájában ott ült a külügyminiszterük, vagy Jazov, a hadügyminiszterük, és nyíltan fenyegetőztek, hogy nem fognak kivonulni. Voltak azért humoros pillanataik is ezeknek a tárgyalásnak. Egy alkalommal az egyik tábornok azzal érvelt, hogy a németek mennyivel nagyvonalúbbak, mert a németek annak fejében, hogy kivonulnak a szovjet csapatok, a katonáknak az otthoni lakhatását, tehát a lakásépítését teljes egészében fedezik. És erre Antall azt mondta: „Uraim, önök elkövettek egy nagy hibát annak idején, hogy nem álltak meg a Duna vonalánál, amikor elfoglalták Magyarországot. Mert akkor most nekünk is lenne egy Nyugat-Magyarországunk, és akkor zsebből fizetnénk nagyvonalúan, de hát, sajnos önök nem álltak meg, így sajnos nem tudunk fizetni.”

Raffay Ernő: – Az Annus Antal tábornok vezette magyar tárgyalódelegáció rendkívül nehéz helyzetben volt több szempontból is. A szovjet tábornokok nem voltak ahhoz hozzá szokva, hogy ők tárgyalnak. Ők parancsolni szoktak. Mi az, hogy jön egy magyar, piros lampaszos katona, korábban ráordítottam, most meg tárgyalnom kell vele? Mielőtt a szovjet és a magyar tárgyaló delegáció egy bizonyos épületben találkozott, a magyar delegáció tagjai, civilek is, szakemberek is, előtte egy külön teremben leültek és megbeszélték, hogy milyen érveik lesznek a szovjetek felé. Annus tábornok elmondta, hogy kiderült, a szovjetek lehallgatták azt a termet, ahol a magyar tárgyaló delegáció előzetesen tárgyalt, és már precízen tudtak mindenre válaszolni.

Az 1988-ban alakult kormány miniszterelnöke, Németh Miklós a parlamentben, mellette Pozsgay Imre

Orbán Viktor beszéde 1989-ben, Nagy Imre újratemetésén

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai...

Kónya Imre és Antall József miniszterelnök

Kónya Imre: – Egyértelmű volt, hogy szabadulni kell ebből a keleti, orosz kötődésből, tehát a Varsói Szerződésből mindenképpen távozni kell. Antall pontosan tudta, hogy egyedül ezt nem tudja megcsinálni, hanem a Varsói Szerződés megszüntetésére van szükség.

Raffay Ernő: – Négy tábornokuk eljött hozzám az államtitkári szobámba, jelentkeztek, és beszámoltak a különböző hadgyakorlatokról, a szovjetunióbeli mindenféle katonai kapcsolatokról. Az egyik tábornok, aki nagyon magas beosztásba került már az Antall-kormány idején, elmondta, hogy ez a Varsói Szerződés tulajdonképpen ténylegesen nem is létezett, csak papíron. Hát ezt meg hogy a csudába kell elképzelni, gondoltam! Hiszen az elmúlt harminc évünk, az egész életünk azzal telt, hogy a Varsói Szerződés megvéd bennünket az imperialistáktól, a támadásaik ellen. És kiderül, hogy a szovjet vezérkarnál volt egy folyosó, ahol ki volt írva egy ajtóra, hogy „Varsói Szerződés”. Semmiféle önálló szervezeti egység nem létezett.

Kónya Imre: – Sajátos fintora a sorsnak, hogy a Varsói Szerződés utolsó tanácskozásán Antall József elnökölt a plenáris ülésen. És létezett egy előkészített magyar javaslat, ami radikális lépéssorozatot vázolt fel, amelynek a végső konklúziója a Varsói Szerződés felszámolása lett volna, és volt egy szovjet javaslat,

a szokott módon: nesze semmi, fogd meg jól, áttekintjük, reformáljuk, megváltoztatjuk a kapcsolatokat, de közben ne változzon semmi a lényegen. És előtte a külügyminiszterek tanácskoztak egymás között a két javaslatról, s az államtitkár reggeli közben bejött, és jelentette Antallnak, hogy hát, a szovjet javaslatot fogadták el. Ezt követően a plenáris ülésen Antall előtt ott volt mind a két javaslat, és akkor, ahogy mesélte: úgy gondolta, hogy lesz, ami lesz, de ő ezt a magyar javaslatot ismertetni fogja. „Legfeljebb – mondta –, hogyha szólnak, akkor azt mondom, hogy tévedtem. De én ezt mindenképpen ismertetem!” És aztán elővette a magyar javaslatot, elkezdte ismertetni, miközben megfagyott a levegő a teremben. Amikor Antall befejezte, mindenki Gorbacsovra nézett, Gorbacsov pedig bólintott: „Da, harasó.” Később Antall így emlékezett vissza erre: „Máig sem tudom, hogy vajon értette-e pontosan, hogy miről van szó? Talán Sevardnadze nem tájékoztatta tökéletesen, vagy csak nem akart botrányt, és ezért bólintott rá, de mindenesetre bólintott, és attól kezdve mindenki lelkesedett.”

Narrátor: „1991. március 31-én hatályon kívül helyezték a Varsói Szerződés tagjai a katonai együttműködési megállapodásokat. Majd

február 25-én egy, a résztvevők által megfogalmazott közös határozat értelmében megszűnt a szervezet összes intézménye és testülete. Végül 1991. július 1-jén hivatalosan is felbomlott a Varsói Szerződés.”

Raffay Ernő: – Egyszer fogadtuk az Egyesült Államok Budapestre akkreditált katonai attaséját, egy amerikai alezredes asszonyt. Az akkori titkosszolgálati minisztertől tudjuk, hogy az összes szobánkban, mindegyik magasabb vezető szobájában lehallgatókészülékek voltak elhelyezve. Például a belügyminiszter Horváth Balázstól tudom, aki nekem barátom volt, Isten nyugosztalja, hogy az ő szobájában egy osztrák cég két külföldi hatalom lehallgatókészülékét találta meg. Egy nyugati és egy keleti nagyhatalomét... Szóval a mi szobánkban lógott a falon Csonka-Magyarország közigazgatási térképe, az alezredes asszony pedig azt kérdezte tőlünk: „Tudják-e az urak, hogy hol volt atomfegyver Magyarországon?” Hát, mi néztünk, mint csóka a piros kukoricára, mert nem tudtuk, honnan tudtuk volna? Ugyanis – bocsánat a kifejezésért! – az az égbekiáltó disznóság történt, hogy kormányra kerültünk, és a hadsereg legfőbb vezetői ezt nem mondták el. A hölgy csak intett, jöjjenek csak ide, és nem mondott semmit, viszont öt településre rábökött. (Attilának: fotó: 38.22) Kétfajta

(Balra fent) Jeszenszky Géza, (elől) Horváth Balázs és Für Lajos az MDF választási győzelme után

Antall József sajtótájékoztatót tart

Nagy Imre és társai újratemetése

Antall József a Varsói Szerződés utolsó ülésén, mellette Göncz Árpád

atomfegyver létezett akkor Magyarországon, az egyik a repülőbomba, tehát olyan, mint amit Hirosimában alkalmaztak az amerikaiak 1945 nyarán – vagyis a nagy bombát nehézbombázó géppel, ha sikerül az ellenség fölé odamanőverezni, akkor ott ledobják és megsemmisíti az ellenséget –, a másik pedig a rakétaegység. És megtudtuk, hogy a szovjet rakétasilókban a Dunántúlon is, talán az Alföldön is ott vannak a robbanófejek... Úgy lett volna, hogyha kirobban a háború, akkor a Magyar Hadsereg hagyományos tüzérsége, gyalogsága bevetésre kerül az osztrák alakulatok ellen, és az úgynevezett találkozási pontokon a szovjetek átadják a rakétafejet, amit, ugye, aztán a magyar csapatok kilőnek az adott ellenségre. Hát ez nem történt meg... Maradt viszont két nagyon fontos szempont: az egyik a vegyvédelmi alakulatok tevékenysége, a másik pedig az, hogy amikor a részleges csapatkivonás megtörtént, akkor, az én információim szerint, az említett öt helyről legelőször a termonukleáris fegyvereket vonták ki a szovjet csapatok. Amikor a csapatok kivonultak, akkor a Magyarországon lévő atomsilókat – ahol a föltételezéseink, később pedig a tudásunk szerinti szovjet atomfegyverek voltak – sugárzás szempontjából meg kellett vizsgálni. A vegyvédelmi csapatok beöltöztek, és sugármérőkkel megmérték, hogy milyen

szennyeződés van, bár Für Lajos is, meg én is azt a jelentést kaptuk, hogy nem vészes a dolog, emberi egészséget nem veszélyeztet. Ám amennyiben lehetett, a szovjet csapatok után a sugárzást megtisztítottuk. De volt még egy komoly probléma, ugyanis a Szovjetunióknak sok ezer gépjárműve volt Magyarországon. Ezek nem éppen a legmodernebb járművek voltak, folyt belőlük a benzin, csöpögött az olaj, amit soha nem takarítottak föl. Elmentünk látogatásra egy volt szovjet katonai alakulathoz, ott az egyik katona leszúrt valamit a földbe, és bugyborékol, ahogy jött fel az olaj. Tehát talajcserét kellett végrehajtani, azért, hogy a megürült épületekkel valamit lehessen kezdeni. A legnagyobb költséget, amit mi a tárgyalásokon elő tudtunk hozni, a környezetszennyezés jelentette. A talajcsere négyzetkilométerre elég sokba került, és százával voltak a katonai bázisok Magyarországon. Az oroszok azt mondták, hogy „jó, akkor egyezzünk meg”, és így mintegy hatvankétfélmilliárd forint körüli összeg jött ki a végén, Annus Antaltól tudom, hogy ő azt mondta: „Rendben van, elvtársak, ha mindent beleszámítunk a felszabadulástól, hogy ti mennyit adtatok nekünk, akkor mi azt mondjuk nektek, hogy '56-ban idejöttetek Budapestre, szétlőttétek Budapestet, tessék megnézni, itt vannak a régi képek, a Nagykörút romokban, a

Corvin mozi, minden romokban, ez kerül ennyi összegbe, tessék kifizetni!”

Narrátor: „A csapatkivonás alatt és után is gyors ütemben javultak a szovjet–magyar, majd később az orosz–magyar kapcsolatok. Ennek a legjobb példája Borisz Jelcin 1992-es budapesti látogatása volt.”

Kónya Imre: – Személyes élményem is, felejthetetlen élmény, amikor 1992-ben Jelcin itt volt Budapesten, és a magyar Parlamentben bocsánatot kért 1956-ért. Utána a fogadáson Antall ott földidézett egy korábbi eseményt. Még az MDF második országos gyűlésén az első sorban ott ült Sztukalin szovjet nagykövet és Palmer amerikai nagykövet, egymástól nem is olyan távol. Antall Sztukalinhoz fordulva azt mondta: „Azt üzenem a szovjet vezetőknek, hogy ha leveszik a kezünkről a bilincset, akkor mi baráti jobbként fogjuk nyújtani.” És miután Jelcin a Parlamentben elmondta ezt az emlékeztető beszédét, utána a fogadáson Antall földidézte, hogy mit mondott annak idején Sztukalinnak, majd hozzátette: „Azt gondolom, elnök úr, hogy az ön parlamenti beszéde után eljött az idő.” Nyújtotta kezét, s akkor az orosz medve könnyekkel a szemében, meghatódva ölelte meg... Számítanak ezek az emberi gesztusok? Számítanak, nagyon sokat számítanak!

Raffay Ernő: – Az, hogy Jelcin eljött ide, és bocsánatot kért '56-ért, már olyan gesztus volt, amit sem azelőtt, sem azután nem tett meg senki ilyen határozottan.

Kónya Imre: – Amikor itt volt Jelcin, valamilyen katoná megint előhozta, hogy fizetni kéne ezt meg azt, meg amazt. Antall szólt Jelcinnek: „mi már megegyeztünk, mégis előjönnek ilyen kérdések”. Jelcin pedig leállította az egészet, mondván, hogy „mi megegyeztünk a miniszterelnök úrral ebben a kérdésben, tehát itt már nincs helye semmiféle további diskurzusnak”.

Narrátor: „De ugorjunk még vissza az időben egy kicsit, és nézzük meg, milyen bonyodalmak kísérték a szovjet csapatkivonás utolsó szakaszát!”

Raffay Ernő: – 1991. június 16-án kimentek az utolsó szovjet csapatok, 19-én pedig egy Csajka márkájú személygépkocsin Silov tábornok is átkelt ott a hídon... Sosem felejttem el, Annus Antal megtudta, hogy Silov úgy akar átmenni, hogy a magyar delegáció ne legyen ott! Megnézték a sofőrjével az órát, most már kék lámpával sem érnek oda, úgyhogy gyorsan a budaörsi repülőtéren egy katonai helikoptert kivontak a hadrendből, és arra felszállva rohantak, s letették a helikoptert a hídnál. Annus Antal a segédtszjtjét elküldte egy csokor virágért, és azt adta át Silov altábornagnak... Ebből a lakosság akkor annyit érzékelt, hogy

Silov kényszermosollyal az arcán, Annus Antal pedig nagy virágcsokorral, tisztelegnek egymásnak, mint akik jól végezték a dolgukat.

Szerencsés Károly: – Ez a kivonás egy ki nem mondott, de az egész társadalmat átítató akarat volt akkor, hogy egyszer végre legyünk már magunk. Ne feledjük, rengeteg megszállásban volt már részünk! A török megszállás, a Habsburg-, a német megszállás, aztán a Szovjetunió, és a magyar társadalomban határozottan élt a vágy: legyünk magunk! Ebből aztán az fakad, hogy ha magunk vagyunk, akkor jól fogjuk csinálni.

Filmrészlet Für Lajos, az MDF alapító tagja, az Antall-Boros-kormány honvédelmi minisztere szavaival: „A történelem egészét tekintve is valóban kivételes pillanata ez az ország és a nemzet történelmének, hiszen 1526-tól vagy 1541-től kezdve ennek az országnak állandóan két nagy kérdésért kellett vagy kellett volna küzdenie: a területi integritás visszaállításáért és az ország állami szuverenitásának, rövidebben szólva függetlenségének a visszaszerzéséért. Olyan pillanathoz érkeztünk most el, amikor a megmaradt Magyarország újra visszanyerte állami szuverenitását, történelmi függetlenségét, és, miután korábban számos próbálkozás kudarccal, súlyos vereségekkel végződött, rendkívül fontos, hogy ebben a pillanatban levonjuk a történelem valamennyi tanulságát, és annak megfelelően próbáljunk élni ezzel a csodálatos kinccsel, amit szabadságnak vagy szuverenitásnak nevezünk.”

Forgatókönyvíró, szerkesztő-rendező és kreatív producer: Kálomista László.

Operatőr: Pernye Attila. Helyszín: Sárosi Fotó Műterem. Grafika, arculat: Varga Barna. Fővilágosító: Marafkó Bálint. Gyártásvezető: Jobban Dóra. Felvételvezető: Alajtner Erika. Felhasznált archív tartalmak: Nemzeti Filminstézet Magyarország Filmarchívuma, MTVA, MTI-fotó, TV COM, 2020 – MTVA, Duna Médiaszolgáltató Zrt. Közzolgálati Médiaakadémiai Alapítvány.

Szerencsés Károly: – A szovjet távozás valahogy nem égett be úgy, nem ivódott be úgy a magyar társadalomba, ahogyan kellett volna. Milyen hatalmas, milyen nagy jelentőségű esemény volt az, hogy Magyarország szuverenitása helyreállt, és harminc éve a függetlensége fennáll, ami hosszabb, mint a két világháború közti időszak, közelíti a boldog békeidők időszakát. És ennek a jelképes pillanata mégiscsak az kellene hogy legyen, amikor az utolsó megszálló elhagyta az országot! Fontos lenne, hogy a magyar társadalomban végre tudatosuljon, milyen nagy jelentőségű történelmi lépés volt ez akkor. Ennek elmélyítése igazából most már a mi dolgunk. Nekünk kell jól csinálnunk! ♦♦

A Kivonulás című dokumentumfilm alapján összeállította: Sággy Ildikó

Jelcin látogatása Budapesten 1992-ben, mellette Göncz Árpád

A búcsú percei 1991. június 16-án

A szovjet harckocsik bevagórozása

Bye-bye, Szása!

Hazatért a Schrammel-gyűjtemény

„... amit az anyag mondott”

Enteriőrök Schrammel Imre állandó kiállításából

Eladó lányok, 2006

Schrammel Imre köszöntése

Az album borítója

Schrammel Imre

A múzeumok éjszakáján, június 26-án Schrammel Imre állandó kiállításával nyílt meg Szombathely új kulturális intézménye, a Savaria Múzeumhoz tartozó egykori Éva-malom. A Schrammel-gyűjtemény a Kossuth-díjas keramikus iparművész, az MMA rendes tagja egész alkotói pályájának lenyomata. E napon tartották az MMA Kiadó gondozásában megjelent, róla szóló életműalbum bemutatóját is, amelyen a kiállítást megnyitó művészettörténész, a kötet szerkesztője, Wehner Tibor beszélgetett Schrammel Imrével, az esemény moderátora pedig a műsor szerkesztője, Fejérvári Gergely volt. A közönség érzékletes tárlatvezetésen vehette birtokba új múzeumi kiállítóhelyét.

Schrammel Imre 2019-ben ajándékozta szülővárosának, Szombathelynek életműve jelentős részét, száztizenegy alkotást – ezekkel együtt a Herendi Porcelánművészeti Múzeumból letétbe kapott harminc műve tekinthető meg az új műemléki épületben. A rendezvénysorozat a Savaria Szimfonikus Zenekar előadásával és Kernács Gabriella művészettörténész Schrammel Imre alkotói karrierjének újszerűségét érzékeltető idézetével indult: „Talán senki nincs, aki – nemcsak a magyar, de a nemzetközi művészeti porondon sem – a kerámiáról, a porcelánról gyakorlati és elméleti szinten többet tudna, mint ő.” (A könyv bevezető tanulmányának és az ahhoz tartozó életműinterjújának az írója nem érthette meg a mű megjelenését, a közelmúltban távozott közülünk.)

Wehner Tibor művészettörténész a nyolcvanhét éves Schrammel Imre alkotói munkásságának fontosabb sarokköveit megemlítve az állandó kiállításon szereplő műtárgyak genezisést és a gyűjtemény tematikai egységeit

(*Metszések, Lőtt formák, Nyomhagyás, Hordalékok, Figurák, Pompeji, Torzók, Minotauros*) mutatta be a közönségnek. Schrammel maga pedig szerényen, ám sokatmondóan így foglalta össze ambícióit: „Nem kitaláltam a formát, hanem megpróbáltam azt tenni, amit az anyag mondott.”

Az ünnepi alkalommal Nemény András, Szombathely polgármestere köszöntö meg a város híres szülöttének, Schrammel Imrének, hogy jövőtől tovább gazdagodhatott Szombathely kincseinek értéktára. ♠ (W. I.)

A kiállításról: a terembe lépve a *Kapuk* sorozat darabjai invitálják beljebb a látogatókat. Találkozhatnak a pálya elején született hollóháziporcelán-kísérletek darabjaival és a forradalmi alkotásaival, a lőtt munkákkal. A lövés és robbantás alakította áttöréseken áttekintve a kiállítás két másik tematikus egységébe pillanthatnak: a történelmi sorsfordulókra utaló művekre és a férfi-bika gondolattal játszó Minótaurosok világába. Külön témaként vannak jelen a kiállítás anyagában a személyes vonatkozásokkal bíró portrék és állatábrázolások, valamint a csendéletek. A herendi porcelánok a gyárhoz kapcsolódó életszakasz termékei: a karneváli téma és Minótauros-ábrázolások jellemzik. Végül az elmúlás témájú sorozat darabjai zárják a kiállítást, emlékeztetve bennünket: porból lettünk, porrá leszünk. . .